

***Науково-методологічні засади
обліково-аналітичного та фінансово-
інвестиційного забезпечення сталого
розвитку суб'єктів господарювання***

**Колективна монографія присвячена 25-річчю кафедри
обліку і оподаткування Таврійського державного
агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного**

***Scientific and methodological bases of
accounting and analytical and financial
and investment support of sustainable
development of economic entities***

**The collective monograph is dedicated to the 25th anniversary
of the Department of accounting and taxation of Dmytro
Motornyi Tavria state agrotechnological University**

Мелітополь-2020

УДК 631.155:658.511

Н-34

Рецензенти:

Бруханський Руслан Фектистович, д-р. екон. наук, професор, завідувач кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільського національного економічного університету

Тарасова Тетяна Олексіївна, д-р. екон. наук, професор, професор кафедри фінансів, аналізу та страхування Харківського державного університету харчування та торгівлі

Нестеренко Світлана Анатоліївна, д-р. екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

Рекомендовано вченою радою Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (протокол № 10 від 28.05.2020 р.)

Головний редактор: *Сокіл О.Г., доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного*

Н-34 Науково-методологічні засади обліково-аналітичного та фінансово-інвестиційного забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання: Колективна монографія присвячена 25-річчю кафедри обліку і оподаткування / за заг. ред. д. е. н., доц. Сокола О.Г. – Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2020. 268 с. (українською та англійською мовами)

ISBN 978-966-2489-98-9

Колективна монографія виконана в межах комплексної теми дослідження «Науково-методологічні засади обліково-аналітичного та фінансово-інвестиційного забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання» (державний реєстраційний номер 0107U001146) і розрахована на широке коло вітчизняних фахівців, науковців, політиків, державних службовців, причетних до розробки та впровадження регіональної політики, студентів та викладачів та усіх тих, хто цікавиться актуальними проблемами бухгалтерського обліку, фінансів, оподаткування, аудиту та звітності.

УДК 631.155:658.511

ISBN 978-966-2489-98-9

© ТДАТУ імені Дмитра Моторного

Воронянська О.В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
*Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного*

ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З КУЛЬТУРОЮ ОРГАНІЗАЦІЇ

Зростання економічної ефективності виробництва тісно пов'язане з культурою організації, що передбачає наявність у ній матеріальних і духовних цінностей, притаманних даній організації, і взаємодіючих між собою. Культура організації повинна відображати індивідуальність кожної організації, проявлятися у взаєминах всередині колективу і з навколишнім середовищем.

Низька культура взаємин із зовнішнім середовищем проявляється в системі неплатежів, порушення договорів, що стало для деяких підприємств однією з причин збитковості і навіть банкрутства.

Аграрні реформи тривають в Україні багато років, змінюючи форми організації виробництва і відносини власності. Нарешті ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення». І хоча при діючій судовій системі ефективність його впровадження навіть з 1 липня 2021 року викликає певні занепокоєння, певні кроки зроблені. Надії, які поклалися на ці реформи, були пов'язані, перш за все, з пошуком шляхів збільшення результативності сільськогосподарського виробництва, більш ефективним використанням наявних ресурсів.

Нові підходи до організації виробництва є одним із чинників, що не потребує великих капітальних вкладень, але істотно впливає на ефективність використання, уже наявних, матеріальних і трудових ресурсів. Тому в господарствах із високим рівнем його організації, сприятливим мікрокліматом в колективі і його підрозділах, що займаються виробництвом сільськогосподарських культур, найбільше ефективно використовується сільськогосподарська техніка, матеріальні і трудові ресурси, є більше можливостей для впровадження досягнень науки і передової практики.

У 2013-2018 роках основними землекористувачами в Україні лишалися великі господарства, яких станом на 1 листопада 2018 року було 180 одиниць (0,4%), із землеволодінням 19,9% загальної площі сільськогосподарських угідь.

Востанні роки суттєвих змін в структурі посівних площ не відбулось, як в цілому по Україні, так і у Запорізькій області (табл. 1).

Таблиця 1

Структура посівних площ (усі категорії господарств), %

Види площ	Україна						Запорізька область						2018 від 2016 (+,-)	
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Україна	Запорізька область
Зернові і зернобобові культури	57,2	54,3	54,8	53,3	53,0	53,6	56,9	54,3	54,8	53,3	53,0	53,6	-3,6	-3,3
Технічні культури	27,8	31,0	31,0	32,8	33,6	33,4	28,0	31,0	31,0	32,8	33,6	33,5	5,6	5,5
Картопля, овочеві та баштанні культури	6,9	7,0	6,8	6,8	6,7	6,6	7,0	7,0	6,8	6,8	6,7	6,6	-0,3	-0,4
Кормові культури	8,1	7,7	7,4	7,1	6,7	6,4	8,2	7,7	7,4	7,1	6,7	6,4	-1,7	-1,8

При цьому в Україні зменшення посівних площ під зерновими культурами, овочевими і кормовими відбулося за рахунок зростання посівів під технічними культурами, у Запорізькій області - за рахунок більш значного скорочення посівів кормових культурі овочів.

Ґрунтово-кліматичні умови нашої області дозволяють товаровиробникам виробляти практично всі сільськогосподарські культури з високим рівнем врожайності і високою вигодою для себе, що є її великою перевагою, особливо в умовах ринку, коли виробництво продукції повинно відповідати попиту на неї. У цих умовах питання інвестиційної підтримки набувають особливої важливості для сільськогосподарських товаровиробників, тим більше що основні показники ефективності виробництва продукції рослинництва і тваринництва в постійних цінах 2010 року дещо за останні роки покращились, не зважаючи на воєнні дії і відторгнення частини земель в обробітку (табл. 2).

Дані таблиці 2 свідчать про те, що нарощування виробництва продукції спостерігається в аграрних підприємствах, в тому числі у фермерських господарствах. Зростання на 15,9% і 31,6% відповідно говорить про значний потенціал цих підприємств. Краще ситуація склалась в рослинництві – 20,9% та 33,5% відповідно, гірше в тваринництві – 0,4% та 7,4% відповідно.

В господарствах населення результати виробничої діяльності не такі високі як у підприємствах. Проте і можливості застосування сучасної техніки, мінеральних добрив, засобів захисту рослин у цих господарствах гірші.

В цілому виробництво продукції сільського господарства в розрахунку на 1 особу зросло на 14,7%, а в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь – на 6,7%.

Таблиця 2

Виробництво продукції сільського господарства за категоріями господарств України у постійних цінах 2010 року, млн. грн.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 до 2016 у %
	Господарства усіх категорій						
Продукція сільського господарства	252859,0	251427,2	239467,3	254640,5	249157,0	269408,1	106,5
продукція рослинництва	175895,2	177707,9	167439,0	185052,1	179474,6	198658,1	112,9
продукція тваринництва	76963,8	73719,3	71028,3	69588,4	69682,4	70750,0	91,9
	Сільськогосподарські підприємства						
Продукція сільського господарства	136590,9	139058,4	131918,6	145119,0	140535,2	158306,5	115,9
продукція рослинництва	103127,8	105529,5	99584,7	113392,6	108601,1	124719,0	120,9
продукція тваринництва	33463,1	33528,9	32333,9	31726,4	31934,1	33587,5	100,4
	у т.ч. фермерські господарства						
Продукція сільського господарства	19091,4	19188,8	18919,3	22101,4	21743,1	25118,9	131,6
продукція рослинництва	17695,3	17847,0	17565,4	20705,3	20338,8	23619,6	133,5
продукція тваринництва	1396,1	1341,8	1343,9	1396,1	1404,3	1499,3	107,4
	Господарства населення						
Продукція сільського господарства	116268,1	112368,8	107548,7	109521,5	108621,8	111101,6	95,6
продукція рослинництва	72767,4	72178,4	68854,3	71659,5	70873,5	73939,1	101,6
продукція тваринництва	46500,7	40190,4	38694,4	37862,0	37748,3	37162,5	79,9
	Вироблено продукції сільського господарства господарствами усіх категорій						
на одну особу, грн.	5559,0	5847,0	5589,0	5967,0	5865,0	6374,0	114,7
на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	608,92	605,68	576,92	613,52	600,53	649,49	106,7

Проте, істотного поліпшення в економічних результатах виробництва поки що не спостерігається. Підтвердженням цьому є дані про рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва в цілому по області та по деяким районам, які представляють одну кліматичну зону (табл. 3) по основним видам сільськогосподарської продукції і які свідчать про деяке погіршення економічного стану сільського господарства регіону.

Таблиця 3.

Динаміка рівня рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, %

Регіони	Роки											
	2016			2017			2018			Відхилення, +, -		
	зерно	соня шник	овочі	зерно	соня шник	овочі	зерно	соня шник	овочі	зерно	соня шник	овочі
По Україні	37,8	61,9	15,3	25,0	41,3	9,9	24,7	32,5	16,7	-13,1	-29,4	1,4
в т.ч. по південно-східних областях України:												
Дніпропетровська	36,4	70,7	15,4	16,5	40,2	26,2	24,6	37,8	41,4	-11,8	-32,9	26,0
Донецька	37,9	64,4	-0,2	33,2	35,2	30,0	23,8	32,6	27,9	-14,1	-31,8	28,1
Запорізька	46,0	73,5	11,4	36,2	48,5	20,7	21,0	27,7	29,0	-25,0	-45,8	17,6
Херсонська	35,7	60,1	19,6	32,0	39,9	13,3	28,0	26,2	0,8	-7,7	-33,9	-18,8

Так, за три роки рівень рентабельності виробництва зернових і зернобобових культур в цілому по Україні знизився на 13,1 в.п., насіння соняшнику – на 29,4 в.п. Рівень рентабельності овочів зріс всього на 1,4 в.п. Така ж ситуація склалась і в досліджуваних областях: з виробництва і реалізації зернових культур і соняшнику рівень рентабельності знизився. Прибутковими виявилось виробництво овочів в Дніпропетровській, Донецькій і Запорізькій областях. Для Запорізької області суттєвим стало падіння рівня рентабельності з виробництва і реалізації насіння соняшнику – 45,8 в.п.

Однак позитивне значення рівня рентабельності в 2018 р отримано виключно в результаті підвищення цін на зерно і соняшник. У цей період не змінилось ні ставлення до ресурсів (собівартість продукції продовжувала зростати), ні партнерські відносини.

Таблиця 4

Середні ціни на основні види продукції рослинництва, реалізовану підприємствами і господарствами населення

Культури	2014	2015	2016	2017	2018	2018 до 2014 у %
Зернові і зернобобові	1801,4	2912,1	3414,0	3771,6	4315,0	239,5
Олійні	4062,8	7531,5	8656,1	9132,0	9318,3	229,4
Овочеві	2514,3	3903,4	3924,2	4136,1	4448,0	176,9
Дніпропетровська область						
Зернові і зернобобові	1828,2	2733,5	3317,3	3733,8	4520,2	247,2
Олійні	3920,2	7413,9	8462,4	8874,5	9096,0	232,0
Овочеві	3482,6	5894,4	6002,2	6602,1	7578,2	217,6
Донецька область						
Зернові і зернобобові	1713,3	2657,6	3270,0	3778,9	4537,7	264,9
Олійні	3654,7	7560,2	8307,8	8743,4	8774,1	240,1
Овочеві	4181,1	5354,5	5241,4	5898,4	7775,0	186,0
Запорізька область						
Зернові і зернобобові	1751,8	2774,3	3464,0	3846,7	4621,3	263,8
Олійні	3835,8	7216,8	8583,0	8846,2	9170,4	239,1
Овочеві	1565,9	5594,9	3341,6	4538,3	6043,9	386,0
Херсонська область						
Зернові і зернобобові	1926,3	2843,4	3336,6	3885,6	4820,7	250,3
Олійні	4318,2	7313,6	8826,6	8217,3	9564,4	221,5
Овочеві	1402,9	2151,2	2115,5	2238,2	2105,4	150,1

Дані таблиці 4 свідчать про те, що ціни на основні види рослинницької продукції за п'ять років зросли дуже суттєво: по зерновим і зернобобовим майже в 2,4 рази, по насінню соняшника – майже в 2,3 рази, по овочах – майже в 1,8 рази. Щодо областей, то разючі зміни відбулись з цінами в Запорізькій і Донецькій областях. В Херсонській області стрибок цін був трохи меншим.

Як бачимо, зростання ціни відбувалось значно швидшими темпами ніж зростання урожайності. Дані про зміну урожайності за останні три роки по основних видах рослинницької продукції надані в таблицях 5 і 6.

Таблиця 5

Динаміка врожайності сільськогосподарських культур, ц / га

Регіони	Роки			
	2016	2017	2018	2018 в % до 2016
Зернові культури				
По Україні	46,1	42,5	47,4	102,82
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	31,9	31,9	31,1	97,49
Донецька	33,0	34,7	23,6	71,52
Запорізька	29,7	30,6	23,4	78,79
Херсонська	34,1	34,5	31,9	93,55
Соняшник				
По Україні	21,6	22,4	20,2	93,52
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	20,0	19,2	21,6	108,00
Донецька	18,6	16,6	17,1	91,94
Запорізька	16,4	15,2	12,7	77,44
Херсонська	16,0	14,0	16,2	101,25
Овочі				
По Україні	210,5	207,9	214,3	101,81
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	205,1	197,2	208,5	101,66
Донецька	143,8	161,3	162,6	113,07
Запорізька	218,5	209,1	184,2	84,30
Херсонська	313,2	304,4	316,2	100,96

Урожайність зернових культур у сільськогосподарських підприємствах зросла в цілому по Україні на 2,82%, але в областях протягом всього аналізованого періоду урожайність знизилась відповідно на 2,51% в Дніпропетровській області, на 28,48% в Донецькій області, на 21,21% в Запорізькій області та на 6,45% в Херсонській області.

Урожайність соняшнику в цілому по Україні скоротилась на 6,48%. Зросла урожайність насіння соняшнику в Дніпропетровській області на 8,0%, в Херсонській області на 1,25%. Проте в Донецькій і Запорізькій областях урожайність знизилась відповідно на 8,06% та 22,56%.

Урожайність овочів в цілому по Україні зросла на 1,66%. По Дніпропетровській, Донецькій та Херсонській областях відповідно на 1,66%, 13,07% та 0,96%. В Запорізькій області урожайність знизилась на 15,7%.

Урожайність сільськогосподарських культур за категоріями господарств України, ц/га

	2016	2017	2018	2018 до 2016 у %
	Зернові і зернобобові культури			
Всі категорії господарств України	46,1	42,5	47,4	102,8
підприємства	50,0	45,6	52,2	104,4
в т.ч. фермерські господарства	39,2	37,1	41,1	104,8
господарства населення	35,7	34,6	34,4	96,4
	Соняшник			
Всі категорії господарств України	22,4	20,2	23,0	102,7
підприємства	23,5	21,3	24,1	102,6
в т.ч. фермерські господарства	21,2	18,8	21,9	103,3
господарства населення	17,2	15,2	18,0	104,7
	Овочеві культури			
Всі категорії господарств України	210,5	207,9	214,3	101,8
підприємства	212,1	238,4	252,0	118,8
в т.ч. фермерські господарства	307,9	348,4	330,9	107,5
господарства населення	196,1	191,0	197,7	100,8

Щодо зміни урожайності відповідно по категоріям підприємств, то за період з 2016 по 2018 роки вона незначно зростає.

Зростання витрат на виробничі потреби відбувалось швидкими темпами. Змінилась і структура витрат на виробництво продукції (табл. 7). За п'ять років частка прямих витрат скоротилась в цілому по всіх підприємствах на 6,8 відсоткових пунктів в тому числі по фермерських господарствах – на 4,3 в.п. На 1,4 в.п. та 0,5 в.п. знизилась частка прямих витрат на оплату праці. Проте зростає частка витрат на амортизацію – відповідно на 0,4 в.п. та 1,3 в.п., на виплати за використання земельних паїв – відповідно на 1,6 в.п. та 0,5 в.п. В 2017-2018 роках виділено у звітності окремою строчкою загальновиробничі витрати, які по всіх видах підприємств склали відповідно 8,4% та 9,2%. По фермерським господарствам їх частка складала відповідно 6,74% та 5,4%. Звертаємо увагу, що частка витрат на пальне і мастильні матеріали скоротились на 7,3 в.п. та 9,5 в.п. відповідно, на насіння і посадковий матеріал – на 5,2 в.п. та 6,8 в.п.

Підвищення ефективності використання землі потребує дотримання правильної системи землеробства. У сучасних умовах для господарств Запорізької області, що займаються виробництвом зерна, науково обґрунтованими є зернопропашні сівозміни, що мають насиченість зерновими культурами 55 - 60 % (з них 35,% озимої пшениці, 25% ярових колосових культур і кукурудзи) а площі чорних і зайнятих парів – до 15%, інші використовуються під кормові, технічні і частково під овочеві культури.

У господарствах Запорізької області, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, раціональні сівозміни введені ще не цілком, а уже введені залишаються не в достатньому ступені освоєними. Основною причиною цього є існуюче протиріччя між показниками запроєктованої схеми польової сівозміни і фактично сформованими структурами посівних площ сільськогосподарських культур. Фактично питома вага зернових складає від 42 до 55 %, 58 - 45 % - під іншими культурами, в окремих господарствах це співвідношення складає 67 і 33 %. Отже, не у всіх господарствах області є умови для впровадження нової схеми сівозмін.

Таблиця 7

Структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах

	Сільськогосподарські підприємства					у тому числі фермерські господарства					зміна структури, +,-	
	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018	с.г. підприємства	фермерські гос-ва
Витрати - усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	*	*
Прямі матеріальні витрати - усього	70,5	73,7	72,1	67,0	63,7	71,0	74,4	73,4	66,3	66,7	-6,8	-4,3
у тому числі												
насіння і посадковий матеріал	13,3	12,5	12,5	7,5	8,1	17,9	16,9	16,5	11,2	11,1	-5,2	-6,8
корми	19,5	19,2	18,4	10,3	11,7	7,2	5,7	5,1	3,3	3,6	-7,8	-3,6
з них покупні	-	-	-	4,1	5,2	-	-	-	1,6	1,7	5,2	1,7
інша продукції сільського господарства	1,7	1,8	1,6	1,4	1,5	0,2	0,2	0,1	0,4	0,5	-0,2	0,3
мінеральні добрива	14,6	19,2	20,5	12,3	13,0	20,9	25,6	28,3	19,3	19,2	-1,6	-1,7
пальне і мастильні матеріали	16,1	13,7	11,9	7,6	8,8	23,2	19,4	17,4	12,2	13,7	-7,3	-9,5
електроенергія	1,8	1,5	1,6	0,8	0,9	1,4	0,9	1,0	0,7	0,6	-0,9	-0,8
паливо і енергія	1,5	1,4	1,0	1,1	1,1	0,6	0,3	0,4	0,5	0,6	-0,4	0,0
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	7,4	8,1	8,4	4,6	4,8	9,0	9,8	10,7	6,8	6,2	-2,6	-2,8
оплата послуг сторонніх організацій	24,1	22,6	24,1	7,2	7,7	19,6	21,2	20,5	6,1	6,0	-16,4	-13,6
Прямі витрати на оплату праці	7,1	5,4	5,4	5,0	5,7	5,6	4,3	4,0	4,9	5,1	-1,4	-0,5
Інші прямі витрати - усього	22,4	20,9	22,5	19,6	21,4	23,4	21,3	22,6	22,1	22,8	-1,0	-0,6
у тому числі												
відрахування на соціальні заходи	2,7	1,9	1,2	1,1	1,2	2,1	1,6	0,9	1,1	1,2	-1,5	-0,9
орендна плата за:												
земельні частки (паї)	8,3	8,7	10,1	8,9	9,9	10,2	9,4	10,1	10,5	10,7	1,6	0,5
майнові паї	0,5	0,7	0,4	0,1	0,1	0,5	0,5	0,4	0,1	0,1	-0,4	-0,4
амортизація	5,4	4,5	4,9	4,7	5,8	6,8	5,4	6,1	7,3	8,1	0,4	1,3
Загальновиробничі витрати - усього	-	-	-	8,4	9,2	-	-	-	6,7	5,4	9,2	5,4

Слід зазначити, що поглиблення спеціалізації на вирощування зернових культур веде до росту урожайності зернових культур, рівня рентабельності і зниженню собівартості (табл.8).

Таблиця 8

Групування підприємств за розмірами площі, з якої зібрано врожай технічних культур в 2018 році

	Кількість підприємств		Валовий збір		Урожайність, ц з 1 га
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. т	у % до загального обсягу виробництва	
Соняшник					
Підприємства	22821	100,0	12193,6	100,0	24,1
З площею, га					
до 100,00	13972	61,2	952,2	7,8	19,4
100,01-200,00	2882	12,6	990,5	8,1	23,5
200,01-500,00	3304	14,5	2609,3	21,4	24,5
500,01-1000,00	1597	7,0	2722,8	22,1	24,5
1000,01-2000,00	792	3,5	2688,5	22,1	24,9
2000,01-3000,00	170	0,7	1033,5	8,5	25,1
більше 3000,00	104	5	1196,8	9,8	24,4
Соя					
Підприємства	10136	100,0	4102,1	100,0	26,4
З площею, га					
до 100,00	7084	69,9	506,1	12,3	21,9
100,01-200,00	1262	12,5	449,9	11	24,7
200,01-500,00	1156	11,4	935,8	22,8	26,3
500,01-1000,00	381	3,8	715,9	17,5	27,4
1000,01-2000,00	167	1,6	651,8	15,9	28,8
більше 2000,00	86	0,8	842,6	20,5	28,4

Групувальна таблиця, яка показує взаємозв'язок розмірів підприємств, валового виробництва технічних культур і їх урожайності, показала, що виробництво зерна в невеликих обсягах характеризується більш низькими економічними показниками виробництва. Таким чином, збільшення розмірів виробництва зерна позитивно позначається на розвитку галузі, сприяє підвищенню його ефективності, що необхідно врахувати при рішенні питань реорганізації сільськогосподарських підприємств у результаті якої відбувається їхнє розукрупнення й утворення нових більш дрібних по масштабах формувань, а також фермерських господарств.

Подальший розвиток сільського господарства призвів до формування аграрних підприємств з великими земельними масивами за рахунок оренди земельних паїв. За рахунок переваг обробітку великих масивів маємо більш високий рівень урожайності в підприємствах з земельними масивами від двох до трьох тисяч га.

У умовах степової зони півдня України, де під виробництво зернових і технічних культур виділені значні площі, пріоритетним, на нашу думку, має бути оптимальне за розмірами підприємство, тому що обробляти земельні ділянки дрібним господарствам поодиноці складно, і вони й не зможуть досягти рівня виробництва передових господарств (табл.8).

Якщо розглядати стан ресурсів сільськогосподарських підприємств, то необхідно зауважити, що земля без достатнього догляду поступово, практично у всіх регіонах, втрачає свою родючість. Сказане підтверджується даними про рівень врожайності основних сільськогосподарських культур, що мають виключно важливе значення для економіки господарств (табл.5).

Тому, великого значення щодо ефективного виробництва сільськогосподарської продукції має забезпеченість підприємств матеріально-технічними ресурсами. За досліджуваний період дещо скоротилася забезпеченість підприємств матеріально-технічними ресурсами, про що свідчать дані табл. 9.

Таблиця 9

Динаміка наявності технічних засобів

Регіони	Роки			
	2016	2017	2018	2018 в% до2016
	Наявність тракторів, тис. шт.			
По Україні	132,7	129,3	128,7	96,99
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	9,6	9,1	9,7	101,04
Донецька	4,6	4,0	4,6	100,00
Запорізька	8,2	8,0	8,3	101,22
Херсонська	5,9	5,7	5,6	94,92
	Наявність зернозбиральних комбайнів, шт.			
По Україні	27366	27801	26287	96,06
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	2027	1956	2018	99,56
Донецька	1064	939	1037	97,46
Запорізька	2034	1995	1932	94,99
Херсонська	1088	1074	1105	101,56
	Наявність плугів, шт.			
По Україні	49306	49072	49924	101,25
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	3829	3884	4214	110,05
Донецька	1501	1336	1536	102,33
Запорізька	3392	3308	3290	96,99
Херсонська	1980	1941	1974	99,70
	Наявність культиваторів, шт.			
По Україні	71659	70100	70505	98,39
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	6337	6077	6344	100,11
Донецька	2808	2568	2900	103,28
Запорізька	5620	5625	5624	100,07
Херсонська	3782	3701	3595	95,06

Деяке збільшення кількості тракторів в 2018 році по окремих областях лише злегка поліпшило забезпеченість технічними засобами, так як в цілому по Україні наявність технічних засобів по всіх видах знизилась відповідно на

3,01% тракторів, на 3,94% зернозбиральних комбайнів, на 1,61% культиваторів. З три роки збільшилась на 1,25% наявність плугів.

Кількість тракторів збільшилась найбільше в Запорізькій області – на 1,22%, плугів в Дніпропетровській області – на 10,05%, культиваторів в Донецькій області – на 3,28%, зернозбиральних комбайнів в Херсонській області – на 1,56%.

Поліпшення економічних показників зернової галузі неможливо без використання всіх чинників інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. І одним із найважливіших чинників інтенсифікації є використання нових засобів механізації. У умовах дрібнотоварного виробництва неможливо забезпечити повне сезонне навантаження на енергоємну техніку. Крім того, вартість її така, що одному фермеру придбати її не під силу. Цей факт є ще одним вагомим аргументом на користь великого товарного виробництва зерна.

Крім того, наявні матеріально-технічні ресурси характеризуються дуже високим ступенем зносу, і планувати повну їх заміну, враховуючи фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, високу ціну на них і обмежену номенклатуру виробленої всередині країни техніки, було б передчасним.

Такий стан результатів виробничої діяльності та забезпеченості матеріально-технічними ресурсами говорить не тільки про складні умови з фінансовим забезпеченням виробничих процесів, а й про небажання керівників і власників аграрних підприємств покращувати умови роботи виробничого персоналу, що також свідчить про недоліки в організації виробництва і низький рівень корпоративної культури аграрних підприємств.

Проблеми поліпшення умов праці, розширення соціальної інфраструктури, зміни форм власності на засоби виробництва завжди були предметом дослідження вчених економістів-аграріїв. Куди менше уваги приділялося вдосконаленню стилю управління, створення здорового психологічного клімату в колективах, формуванню іміджу організації. А проблеми лідерства, прищеплення навичок командної роботи, формування всередині колективу системи взаємин, заснованих на матеріальних і духовних цінностях, не піднімалися практично зовсім. Тому, як показало анкетне опитування керівників і головних спеціалістів сільськогосподарських підприємств області, чесність як якість, що необхідне успішному лідеру, багатьма з них поставлено на 9 - 10 місця.

Аналогічне становище склалося з трудовими ресурсами сільського господарства. Виробничий персонал підприємств старіє і поступово вибуває з процесу виробництва. Молоде покоління не поспішає включатися в нього через непривабливість умов праці та побуту на селі (табл. 10). Більш того, чисельна кількість молодих людей взагалі покинули свої робочі місця і виїхали на заробітки за кордон. Внаслідок цього, в аграрному секторі утворився дефіцит робочої сили.

Таблиця 10

Динаміка наявності сільського населення і середньорічної чисельності працюючих, тис. осіб

Регіони	Роки			
	2016	2017	2018	2018 в % до 2016
Економічно активне населення у віці 15-70 років				
По Україні	13244,7	13171,4	13084,6	98,79
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	217,9	211,1	210,7	96,70
Донецька	138,6	139,2	135,1	97,47
Запорізька	179,8	171,4	174,5	97,05
Херсонська	203,1	202,9	199,8	98,38
В працездатному віці				
По Україні	2866,5	2860,7	2937,6	102,48
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	211,8	205,1	205,6	97,07
Донецька	136,0	135,4	132,4	97,35
Запорізька	170,5	163,5	165,9	97,30
Херсонська	198,6	199,0	195,6	98,49
Питома вага сільського населення в працездатному віці, %				
По Україні	21,64	21,72	22,45	0,81 в.п.
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	97,20	97,16	97,58	0,38 в.п.
Донецька	98,12	97,27	98,00	-0,12 в.п.
Запорізька	94,83	95,39	95,07	0,24 в.п.
Херсонська	97,78	98,08	97,90	0,11 в.п.
Кількість найманих працівників, тис. осіб				
По Україні	513,2	489,2	474,6	92,48
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	32,8	28,6	26	79,27
Донецька	16,7	15,9	15,6	93,41
Запорізька	24,5	23,2	22,2	90,61
Херсонська	28,1	26,1	25,7	91,46
Питома вага найманих працівників, %				
По Україні	17,90	17,10	16,16	-1,75 в.п.
в т.ч. по південно-східних областях України:				
Дніпропетровська	15,49	13,94	12,65	-2,84 в.п.
Донецька	12,28	11,74	11,78	-0,50 в.п.
Запорізька	14,37	14,19	13,38	-0,99 в.п.
Херсонська	14,15	13,12	13,14	-1,01 в.п.

Дані таблиці 10 показали, що від 11,74% до 15,49% загальної кількості працездатного населення областей працюють в сільськогосподарському виробництві. Більш краща ситуація в Дніпропетровській області, а найгірша – в Донецькій. Це, мабуть, пояснюється тим, що територія донецької області межує з окупованими.

Значний відтік працездатного населення, на наш погляд, тісно пов'язаний з тим, що абсолютна більшість керівників сільськогосподарських підприємств взагалі не вважають за доцільні питання формування колективу, розвитку і управління культурою організації, пояснюючи своє більш ніж прохолодне ставлення до цих питань необхідністю вирішувати проблеми беззбиткової виробничої діяльності.

Деякі керівники, що одночасно є власниками підприємств, часто не вважають за необхідне шанобливе ставлення до підлеглих і обтяження себе рішенням їх соціальних і побутових проблем. Таке ставлення пояснюють тим, що свої зобов'язання виконують перед підлеглими, виплачуючи їм заробітну плату. І треба зауважити: не завжди вчасно і не завжди відповідну трудовому внеску працівника.

Культура організації передбачає такий стиль керівництва, якому відповідав би розуміння керівником своєї відповідальності перед людьми і прагнення забезпечити їхній добробут і задоволеність працею. Крім того, керівник такої організації приділяє увагу формуванню фірмового стилю самої організації, який відображає її життєвий шлях, діяльність відповідно до визначених принципів, правил, смаками, які відображають уявлення про себе, клієнтів, акціонерів, співробітників, партнерів та т.п., і про цивілізований спілкуванні з ними.

Тільки в такому випадку культура організації стане конструктивним елементом процвітаючого підприємства галузі.

Література

1. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. 2018. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf
2. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. 2017 http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf
3. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. 2016. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm
4. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2012 році : Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. К. : Державна служба статистики України, 2013. 42 с.
5. Дивнич О.Д. Технічне забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції підприємств України./Дивнич О.Д., Дивнич А.В., Статівка Д.І. // Економіка та управління підприємствами Випуск 5. 2016 с. 95-99. <http://bses.in.ua/journals/2016/5-2016/21.pdf>
6. Інтегральна оцінка ефективності використання матеріально-технічної бази сільського господарства / Россоха В.В., Науменко І.В. // Економіка АПК. 2017. № 1. С. 60
7. Воронянська О.В., Бережецький О.В. Необхідність розвитку інтеграційних процесів в зерно продуктовому підкомплексі/ Вісник Харк.нац.тен.ун-ту сільського господарства: Економічні науки. Вип. 30. Харків: ХНТУСГ, 2004 р. С. 220-223.
8. Воронянська О.В. Стан та перспективи виробництва зерна в Україні та країнах Євросоюзу/ Вісник Харк.нац.тен.ун-ту сільського господарства: Економічні науки. Вип. 53. – Харків: ХНТУСГ, 2007 р. – С. 90-98.
9. Воронянська О.В. Економічна ефективність використання матеріально-технічних ресурсів в зерновій галузі/ Формування ринкової економіки: зб.наук праць. – Спец. Вип.: у 2 ч. Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій. – К.: КНЕУ, 2011. Ч.2 С.35-43.
10. Праця в Запорізькій області 2018 році. Статистичний збірник. Головне управління статистики у Запорізькій області, 2019. 11 с.